

ТЕХНІЧНЕ ОНОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Узагальнено теоретичні, методичні і практичні аспекти щодо необхідності розширеного відтворення в сільському господарстві. Визначено тенденції технічного оновлення як складової розширеного відтворення в сільському господарстві.

Theoretical, methodical and practical aspects are generalized in relation to the necessity of the extended recreation in agriculture. The tendencies of technical update are certain as constituent of the extended recreation in agriculture.

Ключові слова: відтворення, виробництво, основні засоби, потенціал, продуктивні сили, сільське господарство, технічне оновлення.

ВСТУП

Важлива роль в процесі відтворення належить тій частині засобів виробництва, яка представлена основними виробничими фондами. Ця роль визначена самою функцією засобів праці в розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Без створення відповідних умов для відтворення виробництва на окремому підприємстві не може йти мова про відтворення на рівні держави, а про створення умов для відтворення на підприємствах неодмінно повинна піклуватися держава. Для відтворення виробництва на підприємстві особливого значення не має, що відбудеться з його продукцією після її реалізації, а для суспільного відтворення першочерговим є питання про те, що відбувається з кожною складовою цього продукту, як він реалізується і відшкодовується у вартісній та в натуральній формі, тобто саме на державному рівні повинна вирішуватись проблема відтворення як в суспільному виробництві, так і в сільському господарстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам розвитку лізингових відносин в технічному оновленні сільськогосподарських підприємств присвячено немало робіт як в Україні, так і в інших країнах. Найбільш вагомий внесок у дослідження даної тематики внесли В.Г. Андрійчук, В.І. Артиш, В.В. Казамірський, О. Симакова, М. Пастернак, В.В. Іванишин, О. Ляхова, О.В. Олійник, І.Г. Міхаліна, В.Я. Плаксієнко, А.Л. Прокопенко, Г.Л. Піратовський, О.В. Остафіль, В.В. Кузьмін, Н.С. Станклевська, Т.В. Куліш, В.Різник, П.М. Макаренко, О.М. Федорчук, О.В. Гудима, Л.Ю. Мельник та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— узагальнити теоретичні, методичні і практичні аспекти щодо необхідності розширеного відтворення в сільському господарстві;

— визначити тенденції технічного оновлення як складової розширеного відтворення в сільському господарстві.

РЕЗУЛЬТАТИ

За умов ринкової економіки постійно відтворюється товарна форма виробництва. Водночас постійно відновлюються відносини власності. Наприклад, постійно відновлюється спосіб поєднання працівника із засобами виробництва або як власника їх, або як найманого працівника. За умов підприємницької ринкової економіки найманий працівник, витративши заробітну плату на себе і свою родину, знову мусить найматися до роботодавця. Останній же, реалізувавши товари, може як власник виробництва або його представник найняти працівників для продовження виготовлення товарів. При переході до соціально орієнтованого ринкового господарства найманий працівник все більше стає власником виробництва та його результатів — виготовлених товарів і послуг. Поступово зростає прошарок власників засобів виробництва, еволюціонують відносини власності, змінюється зміст і характер самої праці.

Засоби виробництва та робоча сила представляють собою продуктивні сили суспільства. Розвиток в економічних відносинах держави постійно відтворюють продуктивні сили на новій технічній та технологічній основі. В процесі відтворення збільшується індустріальний рівень виробництва, прогресують стадії економічної зрілості суспільства, зростає культурно-технічний рівень працівників [8, с. 354].

В наш час відомі два види відтворення: просте і розширене. Просте відтворення — це відновлення виробництва в незмінних масштабах щодо кількості та якості виготовлення продукту. Фактори виробництва при цьому залишаються незмінними в кожному наступному циклі виробництва, весь додатковий продукт повністю використовується на особисте споживання. Таке відтво-

рення характерне для традиційних суспільств з неринковою економікою, де надзвичайно низькі темпи розширення виробництва, а звідси — уповільненість економічного та соціального прогресу. Таким чином створюється замкнуте коло. Сьогодні просте відтворення розповсюджене ще в багатьох країнах, саме ця форма що розвивається, існує в традиційних укладах їх економіки. На жаль, саме ця форма переважає сьогодні в сільському господарстві України.

Розширене відтворення — це відновлення виробництва в кожному наступному циклі у зростаючому масштабі щодо кількості та якості виготовлення продукту. При цьому завжди повинні виконуватися такі умови:

— по-перше, завжди зростає кількість виготовленого суспільного продукту;

— по-друге, часто досягається також поліпшення якості його складових.

Для розширеного відтворення в кожному наступному циклі потрібні додаткові чи більш якісні ресурси, умови виробництва. При такому відтворенні фактори виробництва не залишаються незмінними: основним джерелом їх розширення або якісного поліпшення є додатковий продукт, який у такому процесі вже не може бути повністю використаний на особисте споживання. Кількісні та якісні зміни факторів виробництва досягаються також за рахунок раціоналізації їх використання, розвитку науково-технічного процесу. Такий вид відтворення типовий для розвинутого ринкового суспільства, проте досягти безперервності кількісного чи якісного зростання виробництва, так званого розширеного відтворення, при існуючих ринкових економічних системах неможливо. Вони не забезпечують безперервності зростання виробництва, оскільки об'єктивно породжують і не можуть усунути появу стагнації, спадів та періодичних криз в економіці [5, с. 290].

В економічній літературі можна часто зустріти порівняння економічного зростання та розширеного відтворення, але економічне зростання і розширене відтворення — це ідентичні, проте не тотожні поняття. Розширене відтворення належить як до макrorівня (національне і світове господарство), так і до мікрорівня (підприємство, фірма, галузь). Якщо йдеться про розширене суспільне відтворення, то в центрі знаходиться проблема пропорційності в зростаючому суспільному виробництві, увага акцентується на капіталовкладенні та підвищенні суспільної продуктивності праці.

Розрізняють два основних типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний — залежно від того, за рахунок чого досягається розширене відтворення. Екстенсивне зростання виробництва здійснюється за рахунок утягування додаткових трудових і природних ресурсів, засобів виробництва без зміни їх технічної основи. Наприклад, для збільшення виробництва зерна вдвічі в дію вводиться в два рази більше земельних угідь, посівних матеріалів, добрив, техніки, робітників і т. д., при тій же якості всіх чинників виробництва, технології і організації праці і т. п.

Екстенсивне зростання залежить тільки від збільшення маси чинників виробництва і незмінного співвідношення між ними. Продуктивність праці й ефективність виробництва при цьому залишаються незмінними. Екстенсивне зростання — це найбільш простий і історично перший шлях розширеного відтворення. Позитивним тут є те, що таке зростання досягається легко, якщо,

звичайно, суспільство має у своєму розпорядженні вільні невикористані кошти. Але екстенсивний розвиток не сприяє удосконаленню виробництва, підвищенню його ефективності.

Інтенсивне зростання відбувається на основі технічного вдосконалення засобів виробництва та робочої сили, тобто вдосконаленням всієї системи продуктивних сил, а також шляхом кращого використання існуючого виробничого потенціалу. Цей шлях дозволяє домогтися максимального результату при мінімальних витратах (економії уречевлених факторів та робочого часу). Саме інтенсивний шлях дозволяє збільшити вихід кінцевої продукції з кожної одиниці використовуваних ресурсів, підвищувати якість продукції й ефективність виробництва.

Екстенсивний і інтенсивний типи економічного зростання — не протилежності, а утворюють органічну єдність. У реальному процесі розширеного відтворення вони співіснують і поєднуються. Можна вести мову про переважно екстенсивне або інтенсивне зростання виробництва. Якщо більше 50% приросту продукту забезпечується за рахунок підвищення ефективності виробництва, то таке розширене виробництво переважно інтенсивне менше 50% — переважно екстенсивне. Результативність використання речових та людських факторів виробництва відображається в понятті "ефективність виробництва". Під економічною ефективністю розуміють результат праці і засобів виробництва. Іншими словами, економічну ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць ресурсів, які використовуються у виробництві, і отриманою в процесі цього виробництва кількістю продукту, тобто це порівняння "затрати — випуск" [4, с. 258].

Що стосується економічного зростання, то воно виявляється в конкретній динаміці кількісного збільшення та якісного удосконалення суспільного продукту і факторів його виробництва. Показниками, які характеризують економічне зростання, є ВВП (який визначається як сума валових доданих вартостей галузей економіки і податків на продукти за виключенням субсидій на продукти), ВДВ (яка розраховується як різниця між випуском та проміжним споживанням, вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними), національне багатство, а метою — добробут народу. У певному розумінні сутність економічного зростання можна визначити як підвищення добробуту та розквіту економіки та суспільства.

Поняття економічного зростання відображає передусім характер використання продуктивних сил суспільства. Більш зрозумілішим і широким є поняття економічного розвитку. Поряд з характером використання продуктивних сил суспільства воно включає також еволюцію економічної системи в цілому, зокрема всіх підсистем економічних виробничих відносин, у тому числі й соціально-економічних, як суспільної форми існування продуктивних сил. Під час зміни вдосконалення виробничих відносин відповідно до вимог розширеного відтворення створюються умови для економічного зростання.

У сільському господарстві неможливо прискорити виробничий процес, як у промисловості. Це пояснюється тим, що предмети праці знаходяться під впливом природних процесів, протікання яких вимагає певного часу.

При цьому процес праці переривається на час, необхідний для протікання біологічних процесів в предметах праці. Наприклад, час виробництва озимої пшениці становить десять місяців, а робочий період місяць. Процес праці переривається в проміжках між сівбою, внесенням добрив, весняним боронуванням і збором урожаю. Звідси повільний оборот капіталу, зумовлений великою різницею між часом виробництва і робочим періодом [1, с. 33].

Велика різниця між часом виробництва і робочим періодом зумовлює таку особливість, як сезонність виробництва і використання сільськогосподарської техніки. У певних межах її можна згладжувати через розвиток виробництва інших продуктів, які мають не однаковий час виробництва і робочий період. Таким чином, фактори, що впливають на розширене відтворення в сільському господарстві, можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні.

Взаємозв'язок та взаємозалежність об'єктивних та суб'єктивних факторів пояснюється тим, що тільки при взаємодії природних та штучних чинників має місце розширене відтворення. Адже без комплексної взаємодії самі по собі в роздріб фактори не можуть забезпечити розширеного відтворення [7, с. 4].

Таким чином, за інших рівних умов темпи відтворення залежать від природи і родючості землі. Вплив природних факторів на результати виробництва можна дещо обмежити через розвиток продуктивних сил, так підвищення родючості землі досягається перш за все через раціональне використання землі, а також системне впровадження нових технологій, досягнень науки та техніки, поліпшення культури землеробства тощо.

Маючи таку властивість, як родючість, земля безпосередньо впливає на результативність виробництва, а та обставина, що вона збільшується, передбачає підвищення темпів відтворення.

Родючість ґрунтів, природні та біологічні процеси справляють значний вплив на спеціалізацію виробництва, на поєднання окремих галузей сільського господарства. Оптимальне поєднання їх характеризується відповідною технологією виробництва і, як наслідок визначним набором засобів і предметів праці. У зв'язку з цим напрям капітальних і виробничих витрат в господарствах різної спеціалізації неоднаковий. Для кожного господарства відповідно до спеціалізації важливо встановити таку структуру засобів виробництва, яка б забезпечувала найбільший вихід валової та товарної продукції при низькій собівартості [7, с. 9].

З вищевикладеного матеріалу можна зробити висновки, що родючість ґрунтів має велике значення для підвищення економічних показників та розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва. Тому необхідно приділяти особливу увагу щодо їх обробітку та правильному використанню. Це, насамперед, стосується стану та наявності технічного оснащення сільськогосподарських підприємств, тому що високих результатів від використання земель сільськогосподарського призначення можна досягти тільки при додержанні технології обробітку та вирощування.

Так, наприкінці 80-х і на початку 90-х років минулого століття технічна оснащеність сільського господарства України наближалася до оптимального рівня стосовно технологічної потреби для виробництва запланованих обсягів продукції. Проте у середині 90-х років

сільськогосподарські товаровиробники майже повністю втратили платоспроможність, що супроводжувалося зниженням технічної оснащеності й темпів оновлення технічних засобів. Така тенденція спостерігається й нині. Спрацьована техніка вибуває, а селяни не спроможні замінювати її новою. Технічна оснащеність аграрного виробництва наближається до критичного рівня.

Заводи-виробники сільськогосподарської техніки теж знаходяться у складному фінансовому стані. Вони втратили можливість розширювати виробництво машин і модернізувати виробничі фонди. Заходи держави щодо поліпшення ситуації в тракторному і сільськогосподарському машинобудуванні виявилися не досить ефективними, а тому зрушень на краще майже не відбувається.

З огляду на це з'явилася альтернатива: купувати іноземну сільськогосподарську техніку чи дбати про розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

Ставка України на імпорту сільськогосподарську техніку є недоцільною з економічної та соціальної позицій, оскільки призведе до втрати виробничого потенціалу, безробіття, залежності від імпорту, послабить позиції продовольчої безпеки та значно зменшить надходження до державного бюджету. Вартість зарубіжних технічних засобів, необхідних для повного технологічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, порівняно з вітчизняними аналогами машин орієнтовно є більшою на 350—400 млрд грн. Проте інтеграція вітчизняних та іноземних підприємств з широким використанням сучасних матеріалів, якісної елементної бази можлива й бажана. Україні потрібні вітчизняні високоякісні трактори і сільськогосподарські машини, обладнання для переробної та харчової промисловості. Безумовно, машини іноземного виробництва значно кращі порівняно з вітчизняними за техніко-економічними показниками. Вони потужніші, надійніші, універсальні, оснащені електронними системами витрат пального, контролю за керування витратами, комфортніші. Проте іноземна техніка дорога. Ціни на трактори, комбайнами та інші сільськогосподарські машини з урахуванням платежів (податок на додану вартість, акциз, мито) у 3—7 разів перевищують ціни на аналогічні вітчизняні, а також російські та білоруські зразки. Для відтворення технічного потенціалу аграрного виробництва до рівня технологічної потреби в найближчі 10 років необхідно в середньому щороку інвестувати на придбання технічних засобів від 22 до 28 млрд грн. [6, с. 38]. На сучасному етапі суттєве підвищення рівня технічного оснащення сільськогосподарського виробництва неможливе без державної допомоги як сільськогосподарських товаровиробників, так і тим, хто виготовляє вітчизняні машини. Для того щоб ця допомога суттєво впливала на відтворення технічного потенціалу аграрного виробництва, необхідно збільшити бюджетну підтримку технічного переоснащення сільськогосподарських товаровиробників у розмірі 3% обсягу загальної технологічної потреби.

Збільшення прямої державної підтримки відтворення технічного потенціалу аграрного виробництва до розрахункового рівня передбачалося проектами Закону України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України", "Державної програми реалізації технічної політики в агро-

промислового комплексу на період до 2011 року", "Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування на період до 2010 року". На жаль, Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Мінфін, Мінекономіки не сприйняли цього, вважаючи завеликим навантаження на державний бюджет. Із затвердженого закону обсяги бюджетної підтримки вилучені, а в проектах названих програм — суттєво зменшені.

У проекті "Державної програми реалізації технічної політики в агропромислового комплексу на період до 2011 року" на розв'язання завдань і виконання всіх заходів передбачена державна фінансова підтримка лише в сумі 5,6 млрд грн. на 5 років, у тому числі на 2008 рік — 1031,5 млн грн. [3].

Для освоєння внутрішнього і зовнішнього ринків техніки необхідна масштабна реконструкція машинобудівних підприємств, повна модернізація обладнання та визначальних елементів технічної бази машин. Для щорічного виготовлення продукції з високими техніко-економічними показниками в обсязі 12—15 млрд грн. слід розширювати потужності й освоювати нові технології. Як показав досвід і час, зміна лише форми управління власністю на засоби виробництва підприємств сільгоспмашинобудування з державної на акціонерну або ж приватну не розв'язує проблем розвитку машинобудівної галузі. Самостійно, без кардинальних організаційних змін і суттєвих вливань бюджетних коштів вирішити питання власного технічного переоснащення підприємствам галузі не можливо.

Ми вважаємо, темпи й напрямки розвитку відтворювального процесу в аграрному секторі економіки значною мірою залежать від ефективності сільськогосподарського виробництва в кожному виробничому циклі. А тому всі дослідження, спрямовані на підвищення ефективності галузі, так чи інакше пов'язані з вивченням відтворювального процесу.

Підвищення технічної забезпеченості сільськогосподарського виробництва в поєднанні з використанням високоврожайних культур і високопродуктивних тварин є основою запровадження прогресивної технології виробництва. Ці напрями технічного прогресу мають тісний взаємозв'язок. Якість сільськогосподарських робіт визначається досконалістю техніки, що впливає на врожайність культур і продуктивність тварин. В свою чергу, нові, якісніші та більш врожайні сорти культур вимагають досконалої і ефективної техніки, яку слід використовувати в процесі виробництва. Ця відповідність забезпечує максимальний ефект прогресивної технології виробництва, що є основою швидких і сталих темпів відтворення.

Безперервне відтворення процесу сільськогосподарського виробництва передбачає обов'язкове відтворення кожного з необхідних елементів виробництва — засобів праці, предметів праці та робочої сили. Важлива роль в процесі відтворення сільського господарства належить тій частині засобів виробництва, яка представлена сільськогосподарською технікою. У сучасних умовах прискорення науково-технічного прогресу роль і значення засобів праці в створенні суспільного багатства незмірно зростає. Посилюється залежність ефективності виробництва від стану та рівня використання сільськогосподарської техніки. Дія науково-технічного прогресу та його економічна ефективність в сфері ви-

робництва тим значніша, чим більша частка минулої уречевленої праці в поточних витратах. Збільшення в собівартості продукції частки вартості, перенесеної засобами праці, щодо новоствореної, знаменує якісно новий етап в розвитку сільськогосподарського виробництва та ефективності його функціонування [2, с. 22].

Таким чином, технічне переозброєння діючого підприємства означає здійснення відповідно до плану (програми) його технічного розвитку комплексу заходів, що передбачають підвищення до сучасних вимог технічного рівня окремих ділянок виробництва за рахунок впровадження нової техніки і технології, модернізація й заміни фізично спрацьованої та технічно застарілої техніки. Такі форми розширеного відтворення основних фондів і методи оновлення виробничого потенціалу підприємств є взаємозв'язаними елементами єдиного відтворюваного процесу, які доповнюють один одного.

Ми погоджуємося з думкою більшості вчених, що стан розширеного відтворення сільського господарства в Україні є вкрай незадовільним, практично в галузі ще переважає просте відтворення, і як наслідок така ситуація спонукає економічний застій галузі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, встановлено, що розширене відтворення не може відбуватися без відтворення головного чинника — основних засобів. Адже головним чинником в сільському господарстві є наявність технічного потенціалу, а відтворення його обумовлено перш за все тим, що в процесі функціонування техніка підлягає фізичному і моральному зносу, в результаті чого втрачає свої первісні якісні характеристики, корисні властивості, що в свою чергу гальмує процес виробництва і реалізації продукції сільського господарства.

Література:

1. Білоусько Я.К. Інвестиційне забезпечення техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 32—35.
2. Демко А. Технічна політика АПК: десятирочний намір без реалізації // Пропозиція — 2001. — № 5. — С. 109.
3. Державна цільова програма реалізації технічної політики в аграрному комплексі на період до 2011 року // Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 р. № 758. — www.rada.kiev.ua.
4. Мочерний С.В. Політекономія. Підручник. — Київ "Вікар", 2003. — 356 с. Бібліогр.: С. 256—262.
5. Основи економічної теорії: політичний аспект. Підручник / 2-е вид., перероб. доповн.; Климко Г.Н., Несторенко В.П., Капіщенко Л.О. та ін. — К.: Вища школа, Знання, 1997. — 743 с. Бібліогр.: С. 287—290.
6. Проблеми реалізації технічної політики в аграрному комплексі / Я.К. Білоусько, А.В. Бурилко, В.О. Галушко та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2007. — С. 38.
7. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні // Економіка АПК. — 2004. — 12. — С. 3—16.
8. Шишкін А.Ф. Економічна теорія: Учебное пособие для вузов, 2-е изд.: 2 кн. Кн. 1 — М. Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 1996. — С. 656. — Бібліогр.: с. 353—357.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2009 р.